

Preliminarno saopštenje

UDK 821.163.4.09-1

Aleksandar RADOMAN (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

aleksandar.radoman@fcjk.me

Adnan ČIRGIĆ (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

adnan.cirgic@fcjk.me

IZVJEŠTAJ O PROUČAVANJU PJESMARICE JULIJA BALOVIĆA IZ ARHIVA HAZU U ZAGREBU

U ovome prilogu dat je osvrt na rukopisnu pjesmaricu Julija Balovića s kraja XVII i početka XVIII stoljeća. Rukopis se nalazi u Arhivu HAZU u Zagrebu i sadrži dvadeset četiri pjesme, i to devet bugarštica i petnaest deseteračkih epskih pjesama. U dodatku ovoga priloga data je transkripcija nekoliko pjesama.

Ključne riječi: *Julije Balović, Perast, usmena književnost, bugarštice, deseteračke pjesme*

Rukopisna pjesmarica Julija Balovića već duže od vijek i po poznata je nauci, no izostala je njena detaljnija naučna obrada, a premda je jedan dio pjesama koje sadrži objavljen još prije sto četrdeset godina, rukopis nikad nije priređen i publikovan kao posebno izdanje. Danas se nalazi u u izdvojenoj cjelini Arhiva obitelji Balović, pod rednim brojem 21, u Arhivu HAZU u Zagrebu. Ljubaznošću uprave HAZU te osobito zahvaljujući predusretljivosti direktora arhiva, dr sc. Marinka Vukovića, kao i osoblja arhiva, novembra 2017. godine omogućeno nam je nesmetano proučavanje ovoga vrijednog rukopisa.

Prve vijesti o rukopisu donose Lovro Kukuljica,¹ Srećko Vulović² i Baltazar Bogišić.³ U fusnoti koju svojim inicijalima potpisuje Lovro Kukuljica,

¹ Dr V. Bogišić, „Najstarija zbirka srpskih narodnih umotvorina“, *Dubrovnik: zabavnik narodne štionice dubrovačke za godinu 1868*, Split, 1868, str. 292.

² Srećko Vulović, „Popis narodnih bokeških spisatelja i njihovih dijela“, *Program C. K. Realnog i velikog gimnazija u Kotoru*, za šk. god. 1872–73, Zadar, 1873, str. 29.

³ *Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapisa*, knjiga I, sabrao i na svijet izdao V. Bogišić, Glasnik Srpskog učenog društva, drugo odeljenje, knjiga X, Beograd, 1878, str. 134–135.

objavljenoj uz članak Baltazara Bogišića u *Dubrovniku*, „zabavniku narodne štionice dubrovačke za godinu 1868“, srijećemo prvi pomen i opis ovoga rukopisa: „Sreća me je tu skorice namjerila na vrlog rodoljuba M. P. Srećka Vulovića iz Perasta koji mi je kazao da u njegovoj otadžbini imaju dvije zbirke narodnih pjesama nalik ovoj koju je opisao Dr. Bogišić; od kojih jedna sudeći po nekim podacima prilično da je bila napisana izmegju god. 1682–1714, a druga nekoliko docnije u prošastome stoljeću. Stariji rukopis svojina je kuće Balovića iz Perasta. U njemu su 24 pjesme, od kojih devet s mjerilom od 15 glasova i s dodatkom od 6 glasova iza svakoga drugoga, a gdje gdje trećega stiha: ostale su petnaest sve u desetercima. Predmet su svijeh pjesama razni bojevi i megdani na kopnu i na moru izmegju Bokijelja s jedne strane a, s druge strane Španjula, Turaka i Tuniških gusara.“⁴ Kao i brojne druge rukopise, i ovaj je, kako se to vidi iz Kukuljičina saopštenja, od nestanka spasio vrijedni istraživač bokeljske književnosti i kulture Srećko Vulović. U zaostavštini Srećka Vulovića u Nadžupskome arhivu u Perastu⁵ pronašli smo neobjavljeni rukopis „Opisanje rukopisa Balovića“ koji je poslužio kao osnova za Bogišićev detaljniji opis objavljen u predgovoru prvoj knjizi njegovih *Narodnih pjesama iz starijih najviše primorskih zapisa* 1878. godine. U tom neobjavljenom zapisu Vulović piše: „Ova stara zbirka narodnih pjesama nahodi se u svezanoj knjigi u 4° a ima u svemu 337 stranah t. j. obraza, ali napisanih samo 147 sve jednom istom rukom napisanijeh. Kako i odkle sadašnjemu posjedniku došav, to nije poznato, ali je lasno da ga pripraviše jedan od dva vrlo muža porodice Balovića Dr Andrija, ili presjednik kapit. kot. Vicko, oba učena čovjeka... (...) Rukopis nije svakako rukom ni jednoga ni drugoga prepisan...“ Parafrazirajući Vulovićev zapis Bogišić o vremenu postanka rukopisa bilježi ovo: „Teško je tačno opredijeliti, kad je naš rukopis postao, ali sudeći po događajima, koji su predmet pjesama, po pismu i papiru, lako da je pisan bio još pri kraju 17-tog ili početkom prošlog stoljeća. Ko je zapisao ove pjesme, nije poznato, ali se svakako čini, da ga je pisala ruka prvoga sabirača na usta naroda, a ne kakvog starijeg rukopisa.“⁶ Ipak, podatak da je zapisivač nepoznat nije precizan, budući da ga je u pismu Bogišiću još 1874. godine Srećko Vulović tačno identifikovao. U tom pismu datiranom 29. septembra 1874. godine Vulović veli: „Neznam jesteli izdali pjesme iz Balovića zbirke, ako nijeste predgovor tiskali, mogu danas za stalno Vam javiti ko ih je pisao. Kupeći gradivo za na-

⁴ Dr V. Bogišić, „Najstarija zbirka srpskih narodnih umotvorina“, *Dubrovnik: zabavnik narodne štionice dubrovačke za godinu 1868*, Split, 1868, str. 292.

⁵ Zahvaljujemo na srdačnoj predusretljivosti don Srećku Majiću, koji nam je omogućio uvid i korišćenje rukopisa.

⁶ *Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapisa*, knjiga I, sabrao i na svijet izdao V. Bogišić, Glasnik Srpskog učenog društva, drugo odeljenje, knjiga X, Beograd, 1878, str. 134.

stavak Popisa Vratlah Kotorskih spisatelja, što sam lani započeo u Programu Kotorske Gim: nagjoh rukopis istom rukom vas ispisan koja je i Zbirku Balovića pisala a na početku ima slijedeća bilješka; '*upisah ia ovo Giulio Ballovich na kontomatiu u Mlecima na XVI mieseca Vegliace a godista 1692 pod Fran.^{co} Morosini Duxd Mletacki.*'⁷ Vulović je, dakle, poređenjem rukopisa ustanovio da je prepisivač zbirke Julije Balović (24. 3. 1672. – 10. 9. 1727), peraški pomorski kapetan, historiograf i leksikograf.⁸ Da je Julije Balović zaista prepisivač zbornika uvjerali smo se poredeći rukopis zbirke s njegovim prijepisom *Danice* Džona Palmotića koji se pod rednim brojem 2 nalazi u Arhivu obitelji Balović u Arhivu HAZU i Balovićeve *Peraške hronike* koja je pohranjena pod signaturom R VII u Nadžupskome arhivu u Perastu.⁹

Pjesmarica Julija Balovića u inventarnoj knjizi Arhiva obitelji Balović zavedena je pod neadekvatnim nazivom „Dnevnik od 360 paginiranih stranica, djelomično ispisan u prvoj pol. 19. st. od Stefana Balovića“. Od 24 pjesme koje pjesmarica sadrži, 9 bugarštica objavio je Baltazar Bogišić u knjizi *Narodne pjesame iz starijih najviše primorskih zapisa*. Rukopis smo raščitali i transkribovali te, uz prateće tekstove, pripremili za publikovanje. U dodatku ovoga priloga objavićemo nekoliko pjesama iz ove zbirke.

*

1571.

Kad Radule kupljaše junake po vlaškoj zemlji
Vlaški vojevoda
I on ti se spravljaše u Perastu bijelome
Da bi on porobio Perast mjesto nakraj mora
Mjesto glasovito
To ti bješe začula Radulova stara majka
Ter otide Radulu sinu svomu govoriti
Ta dobra starica
Dokle mi ćeš moj sinu đe li si se otpravio
Ali ti je otkle god tanka knjiga dopanula

⁷ Miroslav Pantić, „Prepiska Srećka Vulovića i Valtazara Bogišića“, *Zbornik istorije književnosti*, knj. 2, SANU, Beograd, 1961, str. 220.

⁸ O Juliju Baloviću v. Radoslav Rotković, *Crnogorska književnost od početaka pismenosti do 1852*, *Istorija crnogorske književnosti*, knj. II, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012, str. 293–294.

⁹ Tim analiza odbacena je pretpostavka Pavla Butorca da je prepisivač zbornika Marko Balović. V. Pavao Butorac, *Kulturna povijest grada Perasta*, „Gospa od Škrpjela“, Perast, 1999, str. 359.

Moj sinu nebore
Na tomu joj Radule staroj majci odgovara:
Nije meni ni odtole tanka knjiga dopanula,
Moja stara majko
Nego idem porobit Perast mjesto nakraj mora
Bijele dvore opalit momu dragu pobratimu
Sred Perasta mjesta
Mojemu pobratimu Martesi Peraštaninu
Na odgovor Radulu stara majka govoraše
Starica Vlahinja
Nemoj zemlju robiti koja te je pothranila
A za toga Radule ni hajaše ni brinjaše
Vlaška vojevoda
Osam stotin Vlašića sobom bješe sakupio
A pak ti se uputi put Perasta bijeloga
Bez nikakva straha
Jer s' u silu uzdaše bez rastora putovaše
Kada bješe došao u Perastu malahnomu
Vlaška vojevoda
Ončas bješe otišao Martesi na bijele dvore
Marka Matka Martesina svomu dragu pobratimu
Himbeni pobratim
Ma li ti mu Martesi božju pomoć ne naziva
Nego ti mu otide ove riječi govoriti
Nevjerni pobratim
Đe si veli Martesa jedno latinsko kopile?
Ali ti mu na tomu Martesa odgovaraše
Peraštanin junak
Što ćeš što ćeš Radule pobratime nevjere
Što mi si na dvor došao što li mene ti dozivaš
Bona i nevoljna
A Martesa ležaše od srca od srdobolje
Od zle rijeke Vojuše, nemoćne i prokletuše
Arbanaške rijeke
I ako junak ležaše bez oružja ne spavaše
Neg kod sebe držaše jednu malu partižanu
Kopjeno oružje
Kad povadi Radule od pojasa britku sablju
Da bi kako Martesi rusu glavu ošekao
Svomu pobratimu

A Martesa pofati tu malahnu partižanu
Tere sablju dočeka u tu malu partižanu
Sam sebe obrani
Paka ti je mašio rukome i partižanom
I udari Vlašića u junačko dobro srce
Vlaškoga vojvodu
Koliko ga polako i junački udario
Kopje mu je i drvo s druge strane propanulo
Vrh svoga života
I to ti dobro gledaše draga sestra Martesina
Ter je sama izašla na vrata bijela dvora
Ljepota devojka
Pak je sama kliknula tankogrlo glasovito
Ah đe mi ste đe mi ste Peraštani braćo moja
Dobri vitezovi
Vlasi nam porobiše Perast mjesto glasovito
Evo pade Radule na naše bijele dvore
Vlaška vojevoda
Neg li uđrite braćo moja radi Boga velikoga
Peraštanom bješe krsno ime Krstov danak
Da bi nas pomogo
Skupili se bijahu pred crkvom Svetoga Krsta
I tu zajedno junaci hladno vino ispijahu
Hrabreni junaci
Ter bijahu začuli onu ljepotu devojku
Jednu čašu bijahu pili u slavu krsna imena
Slavni Peraštani
Drugu čašu pijahu u junačko dobro zdravlje
Treću čašu napiše u slavu višnjega Boga
Sva jedina braća
Paka ti se junaci na nožice podigoše
Otidoše junaci jedan drugom govoriti
Dobri vitezovi
Ali sada junaci ili veće nikadare
U Vlahe se umutiše kako soko u golube
Hrabreni junaci
Tere Vlahe pogubiše ni o čem ne ostaviše
Staše Vlasi bježati uz tri peraška potoka
Hitro poplašeni
Koji pođe uz dublji potok malo bježa brzo izgibe

Koji Pušicom uz brdo zaprije se i pogibe
Umoreni junak
Koji Lajkovom k Ledenicam odmaknu se od Perasta
I tadar ti izgiboše sedam stotin i dvadeset
S vlaškom vojevodom
Malo ih se zavrtilo od Perasta kamenita
A Radule pogibe Martesi na bijele dvore
S ruke Martesine
Pak kad glasi dopadoše staroj majci Radulovoj
Otide među sobom ta starica govoriti
Starica Vlahinja
Što je veli moj sinu sudio te Bog veliki
Koliko ti govorih ne mogoh ti dogovoriti
Moj sinu jadovan
Da ne robiš zemljice koja te je pothranila
Lezi sinu jadovan da bi se ne povratio
Što si isko to našao
Ne bijaše robiti Perast mjesto glasovito

*

1537.

Kad Španjoli ulazahu u tvrdom Novomu gradu
Za kratko vrijeme
U zulume nepoštene ti Španjoli obiknuti
Jedan danak otide ta Don Karlo vojevoda
Konjicka vojevoda
S konjicima otiti da pohodi svu državu
Taj se danak namjeriše dvije peraške orfane
Dvije službenice
Koje bijahu poslom došle đe ih gospodar poslao
I to dođe don Karlo s konjicima s družbom svojom
Konjska vojevoda
Tere pođe te orfane nepošteno sramotiti
Kad se orfane zavratiše u Perastu poštenomu
Dvije službenice
Sve potanko kazovaše svojeme gospodarom
To se bješe razglasilo po Perastu bijelomu
Mjestu poštenomu

Ter stadoše Peraštani među sobom zbor zboriti
Da bi pride ne bilo Peraštana braće naše
Mile braće naše
Neg ćemo ovo zapustiti konjicima španjulskima
Oni tada odlučiše da bi uhodu poslali
U Novomu gradu,
Da bi oni razviđeli kako će se osvetiti
I oni ti odabraše Vukmira Božanovića
Uzdana junaka
Da bi on uhodio i lijepo razvidio
I Vuk nije stojao na puno sedam danaka
Peraška uhoda
Osmi dan se zavratio ka Perastu bijelome
Ter otide Perašanom vjerni Vukmir govoriti
Ta dobra leventu
A da vam je na znanje Peraštani prihrabreni
Evo vam se šutra dižu iz Novoga svi konjici
Španjulski junaci
I prid njima još ide ta Don Karlo vojevoda
Desetine da kupi po Bijeloj i državi
Španjuli junaci
Tadara Peraštani među sobom odlučiše
Kadano se bijaše zamrknula tamna noćca
Ona tamna noćca
Otidoše vozeći niz duboko sinje more.
U ponoća dođoše na hladjenac hladnu vodu
Mladi Peraštani
Tu busiju učiniše na hladjenca hladnu vodu.
Kada šutra bijaše dan zora zabijelila
Dan zora bijela
Zora je učinila sunce bijaše oskočilo
U to sreća iznese te konjike od Novoga
Španjulske konjike
A pred njima ježđaše on Dum Karlo vojevoda
Kod Karla ježđaše Don Karlova vjerna ljubi
Mlada Španjulkinja
Ter stadoše junaci na hladjencu počinuti
A tada Peraštani tanke puške izvrgoše
Mladi Peraštani
Tanke puške izvrgoše potegoše britke mače

Četrest i tri Španjula tu bijahu pogubili
Španjula junaka
A Don Karla bijahu i bez rane ufatili
S njime ufatiše Izabelu ljubi svoju
Španjulsku nevjestu
Izabelu ljubiše a pred očim Don Karlove
Ona mlada plakaše i grđāše bijelo lice
Mlada Španjulkinja
Ali ti joj stadoše Peraštani govoriti
Nemoj kleti Izabela Peraštane vitezove
Mlade Peraštane
Nego kuni nevjesto ti Don Karla hrabra tvoga
Što je nami zajmio to smo njemu odvratili
Karlu hrabru tvomu
Pak Don Karlu odsekoše tu junačku desnu ruku
I jošte mu otkinuše ta sramotna svoja justa
Don Karlu vojvodi
Kojijema je ljubio one mlade orfanice
Neka se s njim rugaju sva družina i narodi
Španjulskom vojvodi
Paka ti ga otpraviše put Novoga bijeloga
Kad viđe Izabela što li je i kako li je
Španjolkinja mlada
Sama sebi bijaše primaknula bijelo grlo
Od tadare se hladjenac prozvao Grob od Španjula
Ona hladna voda
A sadera se zove a od groba hladna voda.
I ono su činili Peraštani vitezovi
Mladi Peraštani
Nijesu dali da ostane a nakon njih prijekora
I ono su činile krajine i vitezovi
Dobri krajišnici
Sadašnjijem junakom dobro zdravlje i veselje

*

1537 – 14. ... Dan S. Vita

Pokle Turci Novi Grad uzeše
Toliko se Turci uzvisiše
Oholosti bjehu puni svake
I Novljani i sva njih država
I od sile fušte ogradiše
I zulume svakome činjahu
Konšijama živjet ne dađahu
Podložnikom dužda mletačkoga
Kad pođoše mladi Peraštani
U Kotoru Principovu gradu
S Kotoranom vijeće učiniše
Da pozovu na mejdan Novljane
Ne na kraju neg na sinju moru
I u vijeće skupa odlučiše
Da otidu s fuštam i s gajetam
I pisaše Novljanom junakom
Da bi došli na mejdan junački
S tankijem fuštam saprema Kumburu
Uročiše u prvu neđelju
U neđelju Vidov danak bješe
Tad Novljani knjigu poljubiše
Na tu knjigu otpisali bjehu
Čekamo ve kako ste pisali
Kad je došao danak odlučeni
Spraviše se mladi Peraštani
A i š njima zlobni Kotorani
Kad dođoše poblizu Kumbura
Kad na moru fušte na mejdanu
Sastaše se na mejdan junački
Izvrgoše puške džeferdare
A trgoše mače grebeštake
Puške pucu a junaci padu
Mači blijesku junaci se sijeku
Ka viđeše kotorske delije
Er se onđe umoliti nije
Staše bježat koji može prije

Krmom bježu za se s obziraju
Peraštani s Turkom boja biju
Puste ostaše puške i gajete
Kotorani zdravo utekoše
Jer nijedne puške ne izvrgoše
Peraštani jadni izgiboše
Svaki s' od njih trište zamijenio
Maistro dunu mali fušte plutu
Nema tko odvest fušte ni gajete
Tužbe se čuju u Novi i Perast
Kolik jauk gore odgovaru
Tužnijeh pjesan a jadnih jaukah
Koja grli hrabra odšečena
A uz hrabra mlađana đevera
Koja brata puškom ubijena
Bratučeda bez bijelijeh rukah
Vjerenika bez ruse glavice
Vjerenice ih očima gledahu
Od stida ih ljubiti ne mogahu
Suze lijevu uzdahe činjahu
Ta se danak bješe dogodilo
U Perastu i gradu Novome
Ocrniše dvjesti udovicah
A u Novomu pet stotin nevjestah
Sad govoru peraške udovice
Kotorani da bi vas ne bilo
Što učinite našijem gospodarom
Vi nevjeru vjera ve ubila
Prijevaru pravda ve stignula
Tere nam će barjak učiniti
Od osvete na nas da se osvete
Novi plače Perast se ne smijeje
Kotor sluša a ne veseli se
S uspomene da se ne osvete
Kad podrastu peraška siročad
Malo brijeme bješe postojalo
Podrastoše mlada siročadi
Osvetiše oce i dondove
Na Novljane i njeke dušmane
Na nemirne stare pizmatore
Kotorane koji ih izdadoše

*

Porobljenje Perasta od 13. galijah od Tuneza iz Barbarije

U zoru porođenja S. Ivana Krstitelja
1624. 24. đunja

Što se bijeli na Duždevu moru
Al su ptice ali labudovi
Ni' su ptice ni' su labudovi
Neg su ono galije barbareske
A na broju trinaest galijah
Tere idu Perast porobiti
Kad su došli k Boki od Kotora
Tište Imbro filjugu u more
Ter š njom pođe k gradu od Novoga
Govorio agam i ćehajam
Bogam vama Novljani junaci
Ne mećite puške ni lumbarde
Jer idemo Perast porobiti
Govorili novski vitezovi
Hodte s Bogom bila vami sreća
Kako rekli tako i učinili
Otišli su put Perasta mjesta
Uljegli su mimo tanku Oštru
I pošli su mimo ravni Kumbur
Pristupili u tijesne Verige
U Perastu nitkom se ne nadu
Neg nadau se banu zerenalu
Dalmacije i od Arbanije
Da će k njima u pohode doći
I puče top u Perastu mjestu
Stade Murat Imbru govoriti
Đe me vodiš izvedena glavo
On mu stade lijepo odgovarat
Hod ne boj se a vrh moje glave
Nije doma peraškijeh delija
Koje u Mletke koje u Arbaniju
Prije zore Perast porobiše
Nakraj mora mjesto glasovito

Dosta blaga i robja zarobiše
Pak s šćarom k Novomu pođoše
U Novomu k agam i ćehajam
Tu ih bijahu lijepo dočekali
Stade Murat k agam govoriti
Blago nama Novljani junaci
Porobismo Perast glasoviti
Dosta blaga i robja zarobismo
Četerista i petnaest robah
Među njima ljepotu đevojku
Vjerenicu Piper-Petrovića
Nego hodmo da se napijemo
I zajedno mi razgovorimo
A o robju što smo zarobili
Govorile age i ćehaje
Zlo ti vino a grđe ti bilo
Evo knjiga s grada Dubrovnika
Da je došla armada španjulska
Vodu čini k župi Žarnovici
Kad to čuo Murat čelebija
Tisnuo se s šćarom niz more
A za njima španjulska armada
Ćerala ga do Otrenta grada
Ne mogla ga niđe dostignuti
Brži bješe Murat odbjegnuti
Naudit mu ništa ne mogoše
Nego s robjem k Korunu otide
Tu se robje stade izmijati
Korunjani sebi kupovati
A s ostalijem u Tunež pođoše
Otkle se je Murat otpravio
Ono te se malo iskupilo
Ne potpuno do pedeset robah
Plač Peraste do malo bremena
Dok s' osvetiš na tvoje dušmane
Tunežinom brzo ćeš odvratit
Pak pametuj tvojijem konšijama
Novljanima od Novoga grada
U dobromu miru što zajmiše
Ne moguć ti naudit u boju

Neg im radi išćerat iz grada
S razumom se ti pošteno vladaš

Aleksandar RADOMAN & Adnan ČIRGIĆ

**REPORT ON JULIJE BALOVIĆ'S POETRY BOOK
FROM THE HAZU ARCHIVES IN ZAGREB**

The author of this paper reflects on the Julije Balović's handwritten poetry book from the late 17th and early 18th century. The manuscript is kept at the Archives of HAZU (Croatian Academy of Sciences and Arts) in Zagreb and contains 24 poems, including fifteen decasyllabic epic poems. As an appendix to this paper, a transcription of several poems is provided.

Key words: *Julije Balović, Perast, oral literature, bugarštice, decasyllabic poetry*